

ΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΒΟΥΔΟΥΡΗ Δ. Θ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΥΠΟΒΛΗΘΕΝ ΤΗ 7 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1930

ΠΡΟΣ ΤΗΝ Α. Θ. Π. ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ

ΦΩΤΙΟΝ ΤΟΝ Β'

ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΙ ΤΗΣ ΑΝΑΡΡΗΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΘΡΟΝΟΝ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

—
1931

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Τῇ Α. Ν. Παναγιότητι

τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ

Κυρίῳ Κυρίῳ Φωτίῳ τῷ Β΄

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Σήμερον συμπληροῦται ἐν ὁλόκληρον ἔτος ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος ἐπὶ τὸν ἔνδοξον οἰκουμενικὸν θρόνον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης ἔχει παράσχει πλεῖστα ὅσα τὰ δείγματα τῆς βαθυστοχάστου διοικήσεως τοῦ σκάφους τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, τὸ μὲν ἐπιλαμβανομένη παντὸς ζητήματος χρήζοντος ἐξετάσεως καὶ εὐρίσκοντος τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ λύσιν, τὸ δὲ ἐνεργοῦσα πρὸς περίσωσιν καὶ διατήρησιν ἐκ τῆς ὀλοτελοῦς ἀφανίσεως καὶ καταστροφῆς παντὸς θεσμοῦ ἀφορῶντος εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθnikόν καὶ ἐκκλησιαστικὸν κλέος. Ἀληθῶς δὲ οὐδὲν τῶν δεόντων γενέσθαι μέχρι τοῦδε παρελήφθη, πρᾶγμα ὃπερ θέλει ἀναγραφῇ εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς πατριαρχείας Αὐτῆς, ἥτις γνωρίζει νὰ παραμερίζη πάντοτε δεξιῶς πάντα τὰ παρεμβαλλόμενα ἐν παντὶ ζητήματι προσκόμματα.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ὁρμώμενος λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ ἐκθέσω ἐν ὑπομνήματος μοίρᾳ τὰ συμπεράσματα ἀτομικῆς μελέτης ἐπὶ ἐνὸς ἐθνικοῦ καὶ ἐκκλησια-

στικοῦ κειμηλίου, οἷον εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσική, περὶ τὴν ὁποίαν ἀπὸ εἰκοσαετίας περίπου ἔχω ἐπιμόνως ἀσχοληθῇ.

Τὸ ζήτημα τῆς ἡμετέρας ἐκκλ. μουσικῆς ἀπὸ ἱκανῶν δεκαετηρίδων ἀπησχόλησε τὸν παρ' ἡμῖν μουσικὸν κόσμον ὥς καὶ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν. Πάντοτε δ' ἐπεδιώχθη ἡ ἀρμοδιωτέρα αὐτοῦ λύσις, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἡ λύσις αὐτοῦ δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ. Πλὴν δὲν ἔπαυσεν ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος, καταντήσασα μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ κατηγορεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ παρ' ἀνθρώπων ὁμογενῶν, καὶ δὴ καὶ ἐκκλησιαστικῶν, οἵτινες θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι συντηρητικώτεροι προκειμένου νὰ ἀποφαίνωνται ἐπὶ ἐνὸς κειμηλίου ἐθνικοῦ. Ἡ ἐξ ἀγνοίας δυστυχῶς τῆς μουσικῆς ἀμέλεια τῶν ἀρμοδίων μουσικῶν κύκλων προεκάλεσε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ γεγονός νὰ νομίζεται κοινῶς ὅτι ὑπάρχουσι πολλαὶ παρ' ἡμῖν μουσικαὶ καὶ πλείονα μουσικὰ συστήματα, ἐνῶ πρόκειται περὶ μιᾶς ἐκτελέσεως τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Καὶ τοῦτο, διότι σοβαρῶς δὲν ἐμελετήθη ἡ ἐκκλ. μας μουσική, ὅσον ἔπρεπεν ἐκ μέρους τῶν ὁμογενῶν λογίων καὶ ἀρμοδίων. Ὡς δ' ἐκ τούτου καὶ ἐλλείπουσι τὰ συγγραφικὰ ἔργα, ἅτινα διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτῶν κύρους θὰ ἐχρησίμευον πρὸς διαφώτισιν τῶν ἐπιθυμούντων ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ξένων νὰ γνωρίσωσιν ἐπαρκῶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ἀπὸ πάσης αὐτῆς πλευρᾶς. Ὅφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ ξένοι ἐπιστήμονες μουσικοὶ ἔδειξαν καὶ δεικνύουσι πάντοτε μεγαλύτερον ἡμῶν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν, καὶ ὅχι ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν περιέλαβον αὐτὴν καὶ εἰς τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν συγγράμματα. Ἡμεῖς δὲ παρ' αὐτῶν πληροφορούμεθα συνήθως περὶ τῆς προγονικῆς μουσικῆς. Αἱ ἐπὶ τῆς μουσικῆς ἡμῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔρευναι καὶ γνώσεις τῶν Εὐρωπαίων ἀναμφιβόλως στηρίζονται ἐπὶ πηγῶν καὶ πληροφοριῶν, τῶν ὁποίων ἐπωφελεστέρα χρῆσις ἦθελε

γίνει ἐκ μέρους ἡμετέρων συγγραφέων. Οἱ ξένοι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντλῶσιν ἐκ πληρεστέρων συγγραμμάτων ἡμετέρων διαφωτιστικῶν τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ὅφειλται μὲν εὐγνωμοσύνη καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τοὺς ξένους μουσικολόγους διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν ὑπ' αὐτῶν τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, δὲν μειοῦται ὁμως ἡ πρὸς ἡμᾶς κατάκρισις διὰ τὴν ἀμέλειαν καὶ ἀδιαφορίαν μας πρὸς τὴν ἡμετέραν μουσικὴν.

Ἡ ἐκκλ. μουσική, ὅπως αὕτη ὑπάρχει σήμερον, διατρέχει τὸν κίνδυνον ἐντὸς τοῦ λίαν προσεχοῦς μέλλοντος, ἔνεκα σοβαρῶν λόγων, νὰ ἐκλείψῃ λόγῳ τελείας ἀποξενώσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς γνησίας ἐκτελέσεως τοῦ πατροπαράδοτου ἐκκλησιαστικοῦ μέλους. Τοῦτο πρέπει νὰ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἥτις πρωτίστως ἔχει συμφέρον νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ χρησιμοποιοῖ περαιτέρω τὴν ἐκκλ. μουσικὴν της.

Φρονοῦμεν ὅτι ἡ μουσικὴ δικαιοῦται ἄρα νὰ περιληφθῇ καὶ αὕτη ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἀπασχολοῦσι τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα. Ἐχων δὲ ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ χρόνος εἶναι πολυτιμότερος διὰ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα, χωρὶς νὰ ἐπεκταθῶ, θὰ ἀναφέρω ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ἀφ' ἑνὸς ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν ἐν τῷ ναῷ ἡμῶν μουσικὴν ἀναφορικῶς πρὸς τὸ παρελθὸν αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι, ἀφ' ἑτέρου δὲ θὰ ὑποβάλω ὅσα μέσα, κατὰ τὴν ταπεινὴν γνώμην μου, ἐνδείκνυνται νὰ ληφθῶσιν ἀπὸ τοῦδε διὰ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διάσωσιν αὐτῆς.

II

Ἡ ἐκκλ. μουσικὴ ἐν τῷ παρελθόντι.

Ἡ ἐκκλ. ἡμῶν μουσική, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἔχει τὰς ρίζας αὐτῆς βαθυτάτας. Ἐχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τοὺς λίαν ἀρχαίους χρόνους τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αὕτη δὲν εἶναι εἰμὴ ἑλλην. μουσική.

Οἱ ἐξ Ἑθνῶν χριστιανοὶ ποιήσαντες τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς ὕμνους αὐτῶν συνφθὰ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς τῆς ποιήσεως τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων ποιητῶν, δὲν ἀπέφυγον νὰ δώσωσιν εἰς τὰ παθήματα αὐτῶν καὶ τὸ μέλλος ἐλληνικόν, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι οὗτοι ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ ἦσαν τέκνα πνευματικὰ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας.

Καὶ βραδύτερον δι' ὅλης τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησεν, ὅπως τοὺς ὕμνους, καὶ τὴν ἐλλ. μουσικὴν. Ὁ εἰς ὕμνους χριστιανικοὺς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας θησαυρὸς εἶναι ἀνυπολόγιστος. Οἱ ὕμνοι ὅμως οὗτοι δὲν ἦσαν καὶ δὲν ἔμειναν νεκρὸν τι καὶ ἄψυχον ὑλικὸν ἀποθηκευμένον εἰς τὰς βιβλιοθήκας. Ὑπῆρχον καὶ ἔζων ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Διότι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι καὶ τελεταὶ δὲν εἶναι εἰμὴ πληρεῖς ἀπὸ τοιούτους ὕμνους ψαλλομένους κατ' αὐτάς. Οἱ ὕμνοι ἠκούοντο ἐν τοῖς ναοῖς τῶν βυζαντινῶν μὲ τὸ ἀπ' ἀρχῆς καθωρισμένον αὐτῶν μέλος. Ἐν τῇ ποιήματι δὲ καὶ ἐν τῇ λέξει αὐτοῦ διετηρεῖτο τὸ μουσικὸν μέλος, ὅπερ οὕτω διεδίδετο πάντοτε καὶ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς.

Ἀλλὰ πῶς διετηρήθη τὸ μουσικὸν μέλος τῶν ὕμνων; Τὸ σημεῖον τοῦτο χρήζει πλείονος ἐπεκτάσεως ἡμῶν.

Ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἠκμαζεν ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἰδίᾳ ἐν τοῖς ναοῖς τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ. Πρόκειται κυρίως περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς μουσικῆς κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνους. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Κων/πόλεως διατηρήσασα ἀκοίμητον τὴν λατρευτικὴν αὐτῆς ἐμφάνισιν μετὰ τὴν Ἀλωσιν, διετήρησε καὶ τοὺς ἐκκλ. ὕμνους μετὰ τοῦ μουσικοῦ αὐτῶν μέλους. Διότι ὁ πατριαρχικὸς ναός, παρὰ τὰς ἐκάστοτε μετακινήσεις αὐτοῦ, δὲν ἐγνώρισεν ἀναστολὴν τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Ὁ δὲ κατὰ καιρὸν οἰκουμενικὸς πατριάρχης οὐδέποτε παρημέλησε τὸ νὰ ἔχη ἐν τῷ ναῷ τῆς Μεγάλης

Ἐκκλησίας μουσικοὺς ψάλτας διακατέχοντας τοὺς ἐκκλ. ὕμνους μὲ τὸ καθιερωμένον αὐτῶν μέλος. Ὁ πατριαρχικὸς ναὸς ἦτο ἀνέκαθεν ἡ ἐστία ἐν ἣ ἀκαταπαύστως καὶ ἀδιασπάστως, βεβαίως, διετηρήθη ἡ μουσικὴ καὶ τὸ ἐκκλησ. μέλος· κατὰ συνέπειαν δὲ οὗτος εἶναι ἡ ἀστήρευτος πηγὴ ἐκ τῆς ὁποίας μετεδίδετο ἐκάστοτε, κατὰ παράδοσιν ἀλληλοδιάδοχον, ἡ μάθησις τῆς μουσικῆς κατὰ γραφὴν καὶ ἐκτέλεσιν εἰς τοὺς μετεγενεστέρους μουσικοδιδασκάλους τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ. Ὁ ναὸς ἄρα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Ἀλωσιν ἦτο τὸ διδασκαλεῖον τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, διότι οὐδέποτε ἔλειψαν ἐν αὐτῷ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς μουσικῆς, οἵτινες τὴν ἐθεράπευον. Τὰ πρόσωπα ταῦτα διετήρησαν τὴν ἐκκλ. μουσικὴν.

Καίτοι δὲ εἶναι ἄπορον τοῦτο, πῶς ἐξευρίσκοντο τὰ κατάλληλα πρόσωπα κατὰ τοὺς πρώτους ἐκείνους χαλεποὺς χρόνους, ὅμως παρὰ πᾶσαν τὴν ἐναντιότητα τῶν καιρῶν, φαίνεται ὅτι δὲν ἔλειψαν παντάπασι μουσικοὶ οἵτινες ἐξυπηρέτησαν τὸν πατριαρχικὸν ναὸν καὶ τὴν ἐκκλ. ἁσματῶδιαν, ἔστω καὶ ἂν ἔψαλλον ἄνευ τοῦ ἀπαιτουμένου μουσικοῦ χοροῦ τὰ μέλη, διότι οἱ καιροὶ δὲν ἠνύουν τὴν ὑπαρξιν καὶ διατήρησιν παλυμελῶν τοιούτων χορῶν, οἱοὶ ὑπῆρχον πρὸ τῆς ἀλώσεως. Οἱ μουσικοὶ χοροὶ ἦσαν ἤδη πτωχοί, καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν οὗτοι δὲν διετήρουν εἰμὴ ὥς ἀνάμνησιν τὸν ὄρον χοροί, διότι εἶχον πλέον ἄρκετὰ ἀπλοποιηθῆ. Τοὺς μουσικοὺς χοροὺς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ἀπήρτιζον ὁ δεξιὸς ψάλτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Πρώτοψάλτης καὶ ὁ ἀριστερὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λαμπαδάριος. Οἱ πατριαρχικοὶ ὅμως οὗτοι ψάλται ὤφειλον νὰ εἶναι ἄριστοι μουσικοὶ καὶ βαθεῖς γινῶσται τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ἥτις παρουσιάζει μεγίστην δυσκολίαν ὥς πρὸς τὴν μάθησιν αὐτῆς λόγῳ τῆς ἀρχαίας στενογραφικῆς αὐτῆς γραφῆς.

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, τῆς πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ πρὶν ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου (1727) ἡ σηματογραφία τῶν ἐκκλ. μελῶν δὲν παρήλλαξε.

Διὰ τῶν σημαδίων δὲ τῆς γραφῆς διειρηθήη καὶ τὸ μέλος ἐν τῇ ἐκτελέσει. Οὐσιώδεις ἀλλοιώσεις εἰς τὸ ἐκκλησ. μέλος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπενεχθῶσιν. Οὔτε καὶ δυνατόν ἦτο νὰ ἀναμιχθῶσι μὲ τὰ ἀρχαῖα γνωστὰ μέλη ξένα στοιχεῖα ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Εὐτυχῶς, ὅτι εἰς τοῦτο ἐβοήθησεν ἡ γραφή, καθόσον διὰ τῆς σηματογραφίας ἐκείνης δὲν ἠδύνατο νὰ γραφῶσι τὰ ἐξωτερικὰ μέλη, καθὼς ἐπίσης οὔτε τὰ ἐκκλ. μέλη ἦτο δυνατόν νὰ γραφῶσι δι' ἄλλης τινὸς σημειογραφίας. Ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς δυσκόλου μαθήσεως τῆς μουσικῆς διὰ τὸ στενογραφικὸν καὶ συνοπτικὸν αὐτῆς γραφικὸν σύστημα, οἱ κατὰ καιρὸν πρωτοψάλται ἀπέβλεπον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ μουσικοῦ μέλους διὰ ζώσης αὐτοῦ παραδόσεως, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰργάσθησαν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν ἀναλυτικωτέρας γραφῆς τοῦ μέλους.

Διὰ νὰ προληφθῇ δὲ πᾶσα ἀλλοίωσις καὶ διαστροφὴ τοῦ μέλους ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ διὰ νὰ ψάλλωνται οἱ ὕμνοι καὶ τὰ ἐκκλ. μέλη πάντοτε κατὰ ἓνα καὶ ὁμοιόμορφον τρόπον ἐλήφθη λίαν ἐνωρὶς πρόνοια καὶ μέριμνα ἀνωτέρα Ἐκκλησιαστικῇ, ὅπως προσλαμβάνωνται καὶ μορφώνωνται ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ εἰς τοὺς δύο μουσικοὺς χοροὺς κατάλληλα πρόσωπα. Τούτου ἕνεκα ἀπὸ τῆς πρωτοψαλτείας τοῦ Παναγιώτου Χαλάτσογλου († 1748), ἐκδιδαχθέντος τὴν μουσικὴν τέχνην ἐν Ἀγίῳ Ὄρει καὶ μετακομίσαντος ταύτην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰσήχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ἡ κρατήσασα ἔκτοτε τάξις, ὅπως ὁ ἀριστερὸς ψάλτης ἔχη βοηθὸν ψάλτην ὀνομαζόμενον δευτέρον δομέστικον, ὅστις προαγόμενος ἐγένετο πρῶτος δομέστικος τοῦ δεξιοῦ χοροῦ, βοηθὸς δηλ. ψάλτης τοῦ Πρωτοψάλτου. Κατόπιν δὲ πάντοτε εὐδοκίμου ὑπηρεσίας, ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ὁ Α' δομέστικος προαγόμενος ἀνῆρχετο τὴν θέσιν τοῦ Λαμπαδαρίου, ἐν περιπτώσει πάντοτε χρεΐας τῆς θέσεως ταύτης. Καὶ τελευταῖον ἐγένετο ἀρχηγὸς τοῦ δεξιοῦ χοροῦ μὲ τὸ ἐκκλ. ὀφφίκιον τοῦ Ἀρχοντος

Πρωτοψάλτου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀξίωμα κατελάμβανον οἱ πάντοτε εἰς τὰς προηγουμένας θέσεις διαπρέψαντες καὶ διακριθέντες διὰ τὴν μουσικὴν αὐτῶν ἐμπειρίαν καὶ τὴν περὶ τὸ ἐκτελεῖν αὐστηρῶς τὰ μέλη δεινότητα. Πάντα τὰ ἐν χρήσει καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν τῇ ἐκκλ. ἀκολουθίᾳ μουσικὰ μαθήματα ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνήκουσιν εἰς προγενεστέρους ἐκάστοτε πρωτοψάλτας τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ.

Ἡ κατὰ παράδοσιν διατήρησις τῶν ἐκκλ. ὕμνων ἐκάστοτε ὀφείλεται ἀναμφισβητήτως εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο : νὰ προάγωνται εἰς τὰς ἀνωτέρας θέσεις ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ οἱ κατὰ τὸ ὕψος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησιᾶς μορφωθέντες καὶ ἐκπαιδευθέντες τὴν ἐκκλ. μουσικὴν. Οἱ πρωτοψάλται τῆς Μεγάλης Ἐκκλησιᾶς εἶναι ἐκεῖνοι οἵτινες παρὰ τῶν ἐκάστοτε προκατόχων αὐτῶν παραλαμβάνοντες παρέδιδον εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ μέλη καὶ τὰς ἱερὰς μουσικοσυνθέσεις πιστῶς καὶ ἀμεταβλήτως. Οἱ πρωτοψάλται ὑπῆρξαν οἱ φανατικώτεροι ὁπαδοὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου μέλους καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας πάντοτε παραδόσεως, ὅπως τοῦτο καταφαίνεται εἰς τὰ μουσουργήματα αὐτῶν ἐν γένει, ἅτινα κατέλιπον καὶ ἅτινα διακρίνονται διὰ τὸ ἀρχαιοτροπον καὶ τὴν ἀπλότητα αὐτῶν. Ἐκ τῶν πρωτοψαλτῶν δὲ ἐξηρτᾶτο ἡ μουσική, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Διότι οὗτοι κατεῖχον τὴν κλεῖδα πρὸ παντὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐκτελέσεως τῆς μουσικῆς, ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ὁποίας τὸ ἐκκλ. μέλος δολοφονεῖται. Ἄνευ τῆς χειραγωγίας εἰς τὴν μάθησιν τῆς μουσικῆς τῶν πρωτοψαλτῶν ἡ ἐκκλ. μουσική θὰ ἐξηφανίζετο. Διότι τὶ δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ἀπὸ μουσικὸν μέλος καὶ ἀπὸ ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ὅταν τοῦτο εἶναι ἄγραφτον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἀρχαίαν γραφήν, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἀρχαίας συμβολικῆς καὶ συνεπτυγμένης γραφῆς; Καὶ ὅμως χάρις εἰς τοὺς μουσικοδιδασκάλους τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ἡ ἐκκλ. μουσική ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἐκκληροδοτήθη κατὰ

τρόπον αποκλείοντα τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκκλ. μουσικὸν μέλος.

Τὸ ἀρχαῖον μουσικὸν ὕλικὸν μετεγράφετο εἰς ἀναλυτικωτέραν καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένην γραφήν. Πρῶτος ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος, μαθητὴς τοῦ Πατριάρχου Χαλάτσογλου, ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀρχαίας πρὸ αὐτοῦ γραφῆς, μεταχειρισθεὶς εἰς τὰς νέας ὑπ' αὐτοῦ μουσικὰς συνθέσεις ἴδιον γραφικὸν σύστημα. Ἀλλὰ καὶ ἡ γραφή τοῦ Τραπεζουντίου δὲν ἦτο παρὰ καὶ αὕτῃ συνεπτυγμένη.

Τὴν ἔλλειψιν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἀνεπλήρωσε Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος († 1777), μία ἐξαιρετικῶς ἐξέχουσα μουσικὴ κορυφὴ τοῦ 18ου αἰῶνος. Οὗτος ἐπενόησεν ἰδίαν τελειότεραν γραφικὴν μέθοδον τοῦ μουσικοῦ μέλους, διὰ τῆς ὁποίας ἔγραψε πάντα τὰ ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐξεληθόντα ἴδια καὶ μὴ μουσικὰ ἔργα. Ὅσα δὲ μετέγραψεν ἐκ τῆς ἀρχαίας γραφῆς μουσικὰ μέλη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μέθοδον ὁ Λαμπαδάριος Πέτρος, ταῦτα καὶ διεσώθησαν μέχρι σήμερον. Οὗτος ἀποτελεῖ μουσικὴν πηγὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ κατόπιν γενεὰ τῶν μουσικοδιδασκάλων δανεῖζεται τὸ μουσικὸν ὕλικὸν πρὸς μελοποίησιν διαφόρων μαθημάτων. Μὲ τὴν ἀνάλυσιν τῶν μουσικῶν χαρακτήρων διέσωσεν ὁ Πέτρος τὸ ἀρχαιότερον μέλος καὶ τὸ ἐξησφάλισε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπὸ τὴν παντελῆ ἄγνοιαν. Ἄνευ τοῦ ἔργου τῆς ἐξηγήσεως καὶ ἀναλύσεως τούτου τὸ ἀρχαῖον μουσικὸν ἐκκλ. μέλος θὰ ἦτο σήμερον ἴσως ἐντελῶς λησμονημένον. Πολὺ δυσκόλως θὰ ἠδύνατο μεταγενεστέρα τοιαύτη ἐργασία νὰ προλάβῃ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀρχαίων μαθημάτων, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ εἶχε καταδικασμένα ἡ ἀρχαία συνοπτικὴ γραφή.

Μετὰ τὸν Πέτρον ἀνεφάνη ἕτερος μουσικοδιδάσκαλος Γεώργιος ὁ Κρής, ὅστις διακαιόμενος ὑπὸ φλογεροῦ ζήλου πρὸς τὴν μουσικὴν, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τεθῇ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν αὐτῆς. Οὗτος ἔχων ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐκεῖνο

ὅπερ ἐξημίωνε τὴν μουσικὴν ἦτο τὸ γραφικὸν σύστημα—διότι καὶ ἡ ἀναλυτικὴ γραφικὴ μέθοδος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου δὲν ἐθεωρεῖτο κοινῶς θεραπεύουσα τὸ κακόν, — εἰργάσθη καὶ ἐφεῦρε τρόπον ἀναλελυμένον καὶ ἐξηγηματικὸν τοῦ γράφειν πάσας τὰς μελωδικὰς γραμμάς. Ἡ ἀναλυτικὴ αὕτη γραφὴ τοῦ Κρητὸς εἶναι ὑπερτέρα τοῦ Πέτρου, τὰ δὲ ἔργα αὐτοῦ εἶναι τοσαῦτα ὥστε διακαίως κατατάσσουσιν αὐτὸν μεταξὺ τῶν περιωνύμων μουσικῶν καὶ ἀρίστων μελοποιῶν τοῦ ἐκκλ. ἄσματος. Ὁ Κρῆς ἐξυπηρέτησεν ἰδιατέρως τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ πρωτοψάλτην Ἰάκωβον († 1801), τοῦ ὁποίου τὰ διάφορα μουσουργήματα ἔγραψε κατ' ἐξαγγελίαν ἐκείνου. Τὴν μέθοδον αὐτοῦ ἐδίδαξεν ὁ Γεώργιος ὁ Κρῆς εἰς πλείστους μαθητάς, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἐνεπιστεύθη τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως αὐτῆς. Δυστυχῶς οὗτος δὲν ἔζησε († 1814) ἵνα ἐπισημοποιήσῃ τὴν ἀτομικὴν του ταύτην ἐπιχείρησιν καὶ τὴν πρωτόβουλον τελειοποιήσιν τῆς γραφικῆς μεθόδου.

Εὐτυχῶς ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἔμεινεν ἄνευ συνεχίσεως. Δύο ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Κρητὸς μουσικοὶ ὑπέροχοι Γρηγόριος ὁ λαμπαδάριος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ, μετὰ τοῦ λογίου ἀρχιμανδρίτου Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, μετὰ ταῦτα γενομένου μητροπολίτου Δυρραχίου, εἶτα Σμύρνης καὶ τέλος ὡς μητροπολίτου Προύσης ἀποθανόντος τὸ 1843, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὴν σύνταξιν νέου θεωρητικοῦ συγγράμματος τῆς νέας μεθόδου τῆς γραφῆς,—ἀνέλαβον νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν νέαν γραφικὴν μέθοδον ἐκ τῆς παλαιᾶς γραφῆς τοῦ Πέτρου ἅπαντα τὰ μουσικὰ μαθήματα. Μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς τριμελοῦς ταύτης μουσικῆς ἐπιτροπῆς (1815) ἰδιαίτεράν κατέχει θέσιν Γρηγόριος ὁ Λευΐτης, ὁ τότε λαμπαδάριος καὶ εἶτα πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, διότι οὗτος ἐνέκλειεν ἐν ἑαυτῷ ὡς ἀνεκτίμητον θησαυρὸν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μουσικοῦ μέλους ὡς καὶ τὸ ὕφος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπως τοῦτο

διεφυλάττετο μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐν τῷ πατριαρχικῷ
 ναῷ. Οὗτος ἐγνώριζε τὸ μυστήριον τῆς ἐκτελέσεως τῶν
 διαφόρων εἰδῶν τῆς ἱερᾶς ψαλμωδίας καὶ ἐπομένως ἐξ αὐ-
 τοῦ ἐξηγοῦτο ἡ πιστὴ ἀπόδοσις διὰ τῆς νέας μεταρρυθμι-
 σμένης γραφῆς τῶν ἀρχαίων μαθημάτων. Ἀπὸ τὸν ἄγρυ-
 πνον τοῦτον φύλακα τοῦ ἐκκλ. μέλους ἀνεμένετο ἡ διὰ
 τῆς γραφῆς ἀπόδοσις αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς μου-
 σικῆς εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ μαθητάς. Διότι ὁ λαμπα-
 δάριος Γρηγόριος κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν τῆς ἐποχῆς του
 κατεῖχεν ἐν τῇ ἐκτελέσει ὅλον τὸ ἀρχαῖον μουσικὸν ὕλικόν
 τόσον κατὰ τὸ παλαιὸν γραφικὸν σύστημα τοῦ Πέτρου,
 ὅσον καὶ κατὰ τὴν νέαν ἀναλυτικὴν γραμμέον. Τὸ νέον
 σύστημα τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ὅπερ εἶναι λίαν ἀνεπτυγμένον
 ἐν συγκρίσει πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα γραφικὰ συστή-
 ματα, ἐπληρέθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ ΣΤ΄
 δημοσίᾳ τὸ 1815 ἐνώπιον συνελεύσεως ἐξ ἀρχιερέων καὶ
 λογάδων τοῦ Γένους ὑπ' αὐτοῦ συγκροτηθείσης. Ὁ αὐτὸς
 πατριάρχης πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τῶν ἐξηγητῶν
 διέταξε τὴν ἰδρυσιν μουσικῆς Σχολῆς, ἐν ἣ, διατηρηθείση
 μέχρι τοῦ 1821, οἱ τρεῖς διδάσκαλοι εὗρον τὴν εὐκαιρίαν
 νὰ διαδώσωσι τὰς ἰδέας των ἐπὶ τῆς νέας μουσικῆς γραφῆς
 καὶ συγχρόνως νὰ διδάξωσιν εἰς τοὺς πολυαρίθμους μα-
 θητάς τῆς Σχολῆς τὴν ψαλτικὴν τέχνην ἐπὶ τῇ βάσει μου-
 σικῶν κειμένων γραμμέων μὲ τὴν νέαν γραφικὴν μέθο-
 δον. Οἱ μαθηταὶ δὲ τῆς Σχολῆς ταύτης εἶναι οἱ φορεῖς
 τοῦ μουσικοῦ μέθους καὶ οἱ κληροδοτήσαντες αὐτὸ εἰς
 τὴν κατόπιν γενεὰν τῶν ἱεροψαλτῶν. Ἐὰν δὲ ἡ ἐκκλησ.
 μουσικὴ ἐπέζησεν ἐπὶ πλέον ἓνα αἰῶνα, καὶ ἐὰν αὕτη
 ἡπλοποιήθη περὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἐκμάθησιν, τοῦτο
 πρωτίστως κατὰ πρῶτον λόγον ὀφείλεται εἰς τὸ ἐπίμοχθον
 τῷ ὄντι ἐξηγητικὸν ἔργον τοῦ εἰρημένου πρωτοψάλτου
 Γρηγορίου, ὅστις ἦτο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ κατὰ δεύτερον
 καὶ σπουδαιότερον λόγον εἰς τὸν ἀοίδιμον πατριάρχην
 Κύριλλον, ὅστις υἱοθέτησε τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον,

τὴν στιγμήν καθ' ἣν διεφωτίσθη ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας τῆς μουσικῆς ἡμῶν.

Τὸ μεταφραστικὸν καὶ ἐξηγητικὸν τοῦτο ἔργον εἰς τὴν νέαν γραφὴν ἀποτελεῖ σπουδαιότατον σταθμὸν διὰ τὸ μουσικὸν μέλος, διότι ἐπὶ τέλους τοῦτο ἀναγινώσκεται διὰ τῆς νῦν γραφῆς, καὶ δὲν κρύπτεται ἐν αὐτῇ, ὅπως ἄλλοτε.

Ὅτι δὲ πάντα τὰ μουσικὰ μαθήματα ὑπὸ τῶν διδασκάλων Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου πιστῶς ἐξηγήθησαν καὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὴν νέαν γραφικὴν μέθοδον, μαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος ὁ Βυζάντιος († 1862), σύγχρονος τῶν ἐξηγητῶν τοῦ 1815 καθ' ὅλην τὴν πεντηκονταετὴ καὶ πλεον χοροστασίαν αὐτοῦ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ἔψαλλεν ἐκ κειμένων τῆς παλαιᾶς γραφῆς τοῦ Πέτρου, διότι ἠγνόει τὴν νέαν γραφικὴν μέθοδον, ἐνῷ οἱ Λαμπαδάριοι ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου καὶ ἐξῆς ἔψαλλον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξηγήσεων διὰ τῆς νέας σημειογραφίας.

Καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν ἐξήγησιν οἱ φανατικώτεροι θιασῶται καὶ φύλακες ἀκοίμητοι τῆς μουσικῆς παρακαταθήκης τοῦ παρελθόντος ἦσαν οἱ πρωτοψάλται τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ. Οὗτοι ἐφρόντιζον νὰ διδάσκωσι τὰ διάφορα μουσικὰ μαθήματα καὶ μέλη εἰς τοὺς ἀμέσως αὐτῶν μαθητάς, ὅπως ἐκεῖνοι παρέλαβον καὶ ἐδιδάχθησαν παρὰ τῶν διδασκάλων αὐτῶν. Καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν ἑκατονταετίαν οἱ πατριαρχικοὶ ἐν γένει ψάλται ἐγένοντο πάντοτε οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Παρ' αὐτῶν δὲ πάντοτε παρελάμβανον τὸ μουσικὸν φῶς οἱ λοιποὶ ψάλται τόσον τῶν ἐνοριακῶν ναῶν τῆς πρωτευούσης, ὅσον καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀχανοῦς τότε ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

II

Ἡ Ἑκκλ. μουσικὴ ἐν τῷ παρόντι.

Ἡ Ἑκκλ. μουσικὴ καὶ ἀπὸ τοῦ 1815 μέχρι σήμερον διετηρήθη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκραιφνῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς πρωτίστως ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ὅπου κατὰ διαδοχὴν ἐχοροστάτησαν πρωτοψάλται καὶ λαμπαδάριοι προερχόμενοι ἐκ κατωτέρων αὐτόθι θέσεων. Καίτοι ἡ τήρησις τῆς καθιερωμένης τάξεως: τοῦ νὰ προάγωνται εἰς τοὺς μουσικοὺς χοροὺς οἱ κατώτεροι βαθμοῦχοι αὐτῶν, οὐχὶ ἅπαξ κατεστρατηγήθη, ὁσάκις δὲν ἔλειπεν ἡ αὐθαιρεσία ἐν τοῖς Πατριαρχείοις, ὅμως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὀλιγώτερον ἐπηρεάσθη ἡ ἐκτέλεσις, διότι πάντοτε τὰ στελέχη τῶν χορῶν ἀπετελοῦντο ἀπὸ πρόσωπα μορφωθέντα ἐν τῷ περιβάλλοντι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ. Ριζικὸς καταρτισμὸς τῶν πατριαρχικῶν μουσικῶν χορῶν εὐτυχῶς οὐδέποτε ἔλαβε χώραν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ κατειργάζετο τὴν ἀπώλειαν τοῦ κατὰ τὸ ὕφος τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας τρόπου τοῦ ψάλλειν τὰ ἐκκλ. μαθήματα. Οἱ θόλοι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ δὲν ἐγνώρισαν ἀπὸ αἰώνων μουσικὰς καινοτομίας. Τοῦτο δὲ εἶναι εὐχάριστον, καθόσον καὶ ἐν τούτῳ ἡ ὁριόδοξος ἡμῶν Ἑκκλησία εἶναι ἀρχαιότροπος.

Οἱ πρωτοψάλται τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας ἐξακολουθοῦσιν ἀνεπηρέαστοι ἐντελῶς ἀπὸ τὴν πάροδον τῶν χρόνων νὰ ψάλλωσι τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους κατὰ τὸ κληροδοτηθὲν πατριαρχικὸν ὕφος. Ὁ ναὸς τῆς Μεγάλης Ἑκκλησίας ἐξακολουθεῖ, εὐτυχῶς, νὰ παραμένῃ ἡ ἱερὰ κιβωτός, ἐν ᾗ διακρατεῖται ἀνόθευτος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἐκκλησ. μουσικοῦ μέλους. Εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοψάλτου προάγεται κατὰ ἱεραρχικὴν τάξιν ὁ ἐν τοῖς μουσικοῖς χοροῖς τὴν πλέον πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν ἔχων· ἄρα ὁ μᾶλλον μεμορφωμένος ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς τυπικῆς διατάξεως καὶ ἀπὸ ἀπόψεως

δοκίμου ἐκτελέσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Οἱ πρωτοψάλται κατέχουσι τὸ πᾶν τῆς μουσικῆς, πρέπει νὰ κατέχωσι τὸ πᾶν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς, κατέχουσι τὸ μυστικὸν αὐτῆς τῆς μουσικῆς. Ὁ πατριαρχικὸς ναὸς μὲ τὰς μακρὰς ἀκολουθίας του, μὲ τὰς μεγαλοπρεπεῖς πανηγυρικὰς αὐτοῦ τελετὰς συγκεντρώνει ἄφθονον τὸ ἐκκλησίασμα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Οἱ περιηγηταὶ ἐρχόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν θεωροῦσι ἐν ἑκ τῶν μεγάλων αὐτῶν εὐτυχημάτων τὸ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ἐν ἡμέρᾳ ἑορτασίμῳ διὰ νὰ ἀκούσωσι τὴν ἐκκλ. μουσικὴν μας. Οἱ χριστιανοὶ τῶν ἐνοριῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς συχναῖουσιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν διὰ νὰ εὐχαριστηθῶσιν ἀπὸ ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ μουσικὴν. Καὶ τῷ ὄντι ἐκτελεῖ τὰ ἐκκλ. μέλη ὁ πρωτοψάλτης, ὅπως αὐτὸς γνωρίζει. Κατέχει δὲ οὗτος τὸ μυστικὸν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἱεροῦ μέλους, κατέχει ἀδιαφιλονικήτως τὴν προᾶξιν τῆς μουσικῆς ἡμῶν εἰς τὴν ἐντέλειαν, ὅπως τὴν ἤκουσεν, ὅπως τὴν ἐδιδάχθη, ὅπως τὴν παρέλαβε παρὰ τῶν μουσικοδιδασκάλων καὶ τῶν πρωτοψαλτῶν τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ τῆς προγενεστέρως γενεᾶς. Ἐχει εἰς τὸ ἐνεργητικὸν αὐτοῦ πεντηκονταετὴ ὑπηρεσίαν ἐνεργὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Αὐτὸς εἶναι τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερον σημεῖον ὅπερ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐξαιρετικῶς, καὶ τοῦτο θὰ προᾶξωμεν κατωτέρω.

Ὁμοίομορφος ἐπίσης τρόπος τῆς ψαλμωδίας, ὅπως ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ, ὑπῆρχε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ναοὺς τῶν διαφόρων ἐνοριῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καὶ τῶν διαφόρων ναῶν τῶν ἐπαρχιῶν, καθόσον μαθηταὶ τῶν πρωτοψαλτῶν ἦσαν πάντοτε οἱ ψάλται. Τοῦτο δὲ συνέβαινε γενικῶς μέχρι τοῦ 1880 περίπου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχον ἐκλίπει καὶ οἱ τελευταῖοι σχεδὸν μαθηταὶ τῶν εἰσηγητῶν τοῦ νέου συστήματος, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν πρώτην γενεὰν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναμφιβόλως

ἔστηρίχθη τὸ νέον γραφικὸν σύστημα πρὸς ἐπικράτησιν παντὸς ἄλλου ὁποιουδήποτε ἀναφανέντος πρὸ αὐτοῦ. Ἀληθῶς δέ, μετὰ τὸν θάνατον τούτων, ἡραιώθησαν οἱ φανατικοὶ ἐκτελεσταὶ τοῦ ἐκκλ. μέλους κατὰ τὸν πατροπαράδοτον τρόπον τῆς ἐκτελέσεως. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου χρονολογεῖται διαφορὰ τις καὶ ἀνομοιότης μεταξὺ ἐνίων ἱεροψαλτῶν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως τῆς μουσικῆς. Ἐκτοτε δὲ ὅσον παρέρχονται αἱ δεκάδες τῶν ἐνιαυτῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἡ διαφορότης τοῦ ψάλλειν μεταξὺ τῶν ψαλτῶν εὐρύνεται. Ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος προσεῖλκυσε πάντοτε τὴν προσοχὴν τῶν φανατικῶν ὁπαδῶν τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, οἵτινες ἐκινήθησαν πρὸς ἀντίδρασιν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Αἱ κατὰ καιρὸν λειτουργήσασαι μουσικαὶ σχολαὶ δὲν ἐπέτυχον νὰ συμμορφώσωσι τοὺς μαθητὰς τῶν εἰς τὴν μουσικὴν διότι τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν προήρχετο ἀπὸ διαφόρους διδασκάλους, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχεν ἰδίαν γνώμην ἐπὶ τῆς ἐκκλ. μουσικῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μέλους αὐτῆς. Ἐντεῦθεν εἶναι πρόδηλον, ὅτι μόνον σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἡδύνατο νὰ προέλθῃ καὶ τίποτε ἄλλο καλύτερον. Τὰ σπέρματα τῆς ἀλλοιωσεως καὶ τῆς διαστροφῆς — ἵνα μὴ εἴπωμεν τῆς καταστροφῆς — τῆς ἐκκλ. μουσικῆς εὐρίσκονται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ διάφοροι μουσικοδιδάσκαλοι ἄλλοιᾳ ἕκαστος φρονοῦντες ἐπὶ τῆς μουσικῆς ἐδίδασκον οὕτω εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν. Οἱ τελευταῖοι, βεβαίως, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἀπέχωσι τῶν ἑαυτῶν διδασκάλων πολὺ περισσότερον ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς μουσικῆς. Ἐπομένως ἡ πηγὴ τοῦ κακοῦ ἔγκειται εἰς τὴν ἀπόρροίαν τῆς διδασκαλίας τῆς ἐκκλ. μουσικῆς ἀπὸ διδασκάλους ἄλλους, καὶ ὅχι ἀπὸ τοὺς πρωτοψάλτας τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, οἵτινες ἀποτελοῦν τὴν μόνην πηγὴν τῆς ἐκτελέσεως τῆς μουσικῆς κατὰ τὸ πατροπαράδοτον ὕψος. Ἡ διαφορὰ δὲ τῶν ἐπὶ τῆς μουσικῆς πεποιθήσεων τῶν διδασκάλων ἐγέννησε τὴν διαφορὰν τῆς ἐκτελέσεως τῆς μουσικῆς παρὰ τοῖς νεω-

τέροις μαθηταῖς αὐτῶν. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ὁρμώμενοι τονίζομεν, ὅτι δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν δόκιμοι καὶ ἀρχαιοπρεπεῖς ψάλται εἰς τὰς ἑνορίας. Δὲν ὑπάρχουσιν οἱ πρὸ πεντηκονταετίας καλοὶ ἐκτελεσταὶ τῆς μουσικῆς μας. Δὲν ἔμειναν καλοὶ ψάλται ἀκούομεν καθημερινῶς νὰ λέγωσιν οἱ πρεσβύτεροι ἡμῶν, οἵτινες ἦσαν συνειθισμένοι νὰ ἀκούωσιν εἰς τὴν ἐποχὴν των ἀρίστους ἐκτελεστὰς τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Καὶ ἔχουσι δίκαιον.

Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν πατριαρχικὸν ναόν, οὐδαμοῦ σήμερον θὰ συναντήσῃ τις δοκίμους ἐκτελεστὰς τῆς ἐκκλ. μουσικῆς. Οἱ ἔτι ὑπάρχοντες ἀριθμοῦνται ἐπὶ τῶν δακτύλων τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν παρελθούσαν γενεάν. Ὡστε οἱ καλοὶ ψάλται εἶναι εἶδος σπάνιον. Ἡ δὲ ἔλλειψις τούτων γεννᾷ δεδικαιολογημένην δυσφορίαν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους, οἵτινες δὲν εὐρίσκουσιν ἱκανοποίησιν εἰς ὅ,τι τοὺς εἶχον συνηθίσει οἱ ἀρχαιότεροι μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλται. Εἶναι δὲ παρατηρημένον, ὅτι εἰς ναοὺς ὅπου ἀκόμη ἀκούονται δόκιμοι ψάλται, ἐκεῖ ἀθρόοι συρρέουσιν οἱ χριστιανοὶ ἐξ ὅλων τῶν ἑνοριῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι διψῶσι νὰ ἀκούσωσιν ἐκκλ. μουσικὴν. Ὅλως δὲ τὸ ἐναντίον συμβαίνει εἰς ναοὺς ὅπου ψάλλουσιν ἄνθρωποι κατὰ λάθος εὐρεθέντες εἰς τὰ ψαλτικὰ στασίδια: Χάνουσιν οὗτοι τὰ ἀκροατήριά των.

Ἐπειδὴ μὲ τὸν χρόνον παρετηρήθη, ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἐπισκέπτονται τακτικὰ τοὺς ναοὺς, ὅσον εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν ἔπραττον τοῦτο, ὑπὸ πολλῶν τὸ πρᾶγμα ἐξελήφθη, ὅτι εἶχε τὴν αἰτίαν του εἰς τὸ ὅτι ἡ μουσικὴ μας καὶ οἱ ψάλται δὲν συγκινοῦσι πλέον τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ τινες οἱ ὅποιοι εὐκόλως ἐπίστευσαν ὅτι τὸ σφάλμα ἦτο ἀποκλειστικῶς τῆς ἐκκλ. ἡμῶν μουσικῆς, ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς ὁποίας οἱ χριστιανοὶ φέρονται ἀδιάφοροι πρὸς τὰ αἰσθήματα τῆς λατρείας. Ὡς ἐκ τούτου ἐνομίσθη ὅτι ἡ συχνὴ φοίτησις τῶν χριστιανῶν

εἰς τοὺς ναοὺς θὰ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ μίαν καλὴν μουσικὴν καὶ ἀπὸ τὴν καλὴν αὐτῆς ἐκτέλεσιν ἀπὸ μέρους τῶν ψαλτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, ἐὰν οἱ ψάλται μας εὐρίσκοντο εἰς τὸ ὕψος αὐτῶν θὰ ἐθεραπεύετο ριζικῶς τὸ κακόν.

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ἐδόθη στάδιον δράσεως εἰς τοὺς ἱεροψάλτας: νὰ εὐρεθῶσιν εἰς τὸ ὕψος αὐτῶν, νὰ παρουσιάσωσι μουσικὴν καλλιεργημένην, συγκεντρώνουσαν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τοὺς ναοὺς. Μιᾷς τοιαύτης ὠθήσεως δοθείσης, εὐκόλον εἶναι ἕκαστος τῶν ψαλτῶν νὰ ἐπιχειρῇ νὰ νυψώσῃ τὴν μουσικὴν, ἣτις δὲν εὐχαριστεῖ, καὶ δι' αὐτῆς νὰ εὐαρεστήσῃ εἰς τοὺς χριστιανοὺς. Ἐκαστος ἱεροψάλτης ἐνόμισεν, ὅτι ἀπὸ αὐτὸν ἐξαρτᾶται νὰ παραστήσῃ οὕτως ἢ ἄλλως τὰ μουσικὰ μέλη τῶν ὕμνων τῆς ὁρθοδόξου ἑλληνικῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ὑποπτευθῇ καὶ ὅτι τὸ ἔργον εἶναι ἀνώτερον τῶν μουσικῶν αὐτοῦ προσόντων καὶ ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς δράσεως αὐτοῦ τῆς ψαλτικῆς. Δυστυχῶς δὲ ὑπάρχουσιν καὶ ἐκ τῶν ψαλτῶν, οἵτινες παραδέχονται ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν ὅπως κατήντησε δὲν ἔχει δύναμιν νὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως μία μουσικὴ ὅπως πρέπει. Κατ' αὐτοὺς δηλαδὴ χωλαίνει ἡ ἐκκλ. μουσικὴ ἐὰν οὗτοι δὲν κατορθώνουν νὰ ἐλκύσουν εἰς ἑαυτοὺς τὸ ἐκκλησίασμα· δὲν εὐθύνονται οἱ ἴδιοι, εὐθύνεται ἡ μουσικὴ, ἣτις εἶναι ὅσον ἀπηρχαιωμένη τόσον καὶ ἀκαλαίσθητος, καὶ ἐπομένως εἶναι ἀνεπαρκής.

Ἄφοῦ εἶναι τοιαύτη ἡ μουσικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ καλλιεργηθῇ, νὰ διαρρυθμισθῇ ἢ καὶ νὰ μεταρρυθμισθῇ αὕτη οὕτως ὥστε νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς ἀνεπαρκείας της, καθισταμένη μουσικὴ σύμφωνος πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον στοχάζεται πᾶσα ἐν γένει μουσικὴ. Ἀκριβῶς δὲ πρὸς ἐν τοιοῦτον ἀνώτερον, ἀναμφιβόλως, ἔργον ἐφάντασθησαν ὅτι ἦσαν ἀρμόδιοι οἱ παρ' ἡμῖν ἱεροψάλται: νὰ διορθώσωσι τὸ κακὸν ὅπερ ἔχει ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, νὰ μὴ εὐχαριστῇ, ὅπως ἐκτελεῖται παρ' αὐτῶν. Ὅθεν δὲν ἔλειψαν νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐξ αὐτῶν οἱ καινοτόμοι,

οἱ μεταρρυθμισταὶ ἢ καὶ οἱ διαρρυθμισταὶ τῆς μουσικῆς, οἱ νέοι μελοποιοὶ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ παρουσιάσωσι τὰ μέλη τῆς ἐκκλ. μουσικῆς τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ εὐχαριστήσωσι τοὺς ἐκκλησιαζομένους καὶ νὰ προσελκύσωσι χριστιανούς εἰς τοὺς ἐνοριακοὺς αὐτῶν ναοὺς. Θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ καταχθῶσιν εἰς διαφόρους κατηγορίας, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς τάσεώς των.

Ἐκ τῶν ψαλτῶν τινὲς ἐπεχείρησαν νὰ μεταγράψωσιν ἀναλυτικῶς τὰ μέλη καὶ κατὰ τὴν ἰδιότροπον ταύτην ἀνάλυσιν ἔψαλλον τὸ μουσικὸν μέλος. Οἱ τοιοῦτοι μετεχειρίσθησαν καὶ ἴδια σημεῖα παραστατικὰ ὠρισμένης ἐνεργείας ἐπὶ τῶν μουσικῶν γραμμῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀπαγγελίαν ἐπεφύλαξαν δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους. Διὰ τῶν ἀποπειρῶν δὲ τούτων πρὸς τελειοποίησιν τῆς μουσικῆς ἐπίστευσαν ὅτι κατήρτισαν ἴδια μουσικὰ συστήματα ἐκτελέσεως τῆς ἱερᾶς ὑμνωδίας καὶ κατὰ τὰ συστήματα ταῦτα ἐδίδαξαν τοὺς μαθητὰς αὐτῶν.

Ἔτεροι πρὸς ἐπίδειξιν ἱκανότητος περὶ τὸ μελοποιεῖν προέβησαν καὶ προβαίνουν εἰς καινοφανεῖς μελοποιήσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκουν νὰ παρουσιάσωσιν ἑαυτοὺς δεινοὺς μελοποιοὺς, ἀνταξίους, ἂν μὴ ἀνωτέρους, τῶν ἀρχαίων μελοποιῶν.

Ἄλλοι δὲ πρὸς δημιουργίαν θορύβου περὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, ὥς κεκτημένων σπανίων μουσικῶν προσόντων ἀνυπάρχτων, κατεσκεύασαν ἕτερα μουσικὰ συστήματα, μείζαντες τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικὰ μέλη μετὰ εὐρωπαϊκῶν τοιούτων. Ἐκ τῆς προσπαθείας ὅμως ταύτης δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ θετικόν τι καλόν, ὥς ἦτο ἐπόμενον· μόνον κατεσκευάσθη οὐδέτερον σύστημα, μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι οὔτε ἐκκλ. μουσικὴ οὔτε εὐρωπαϊκὴ. Καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχον κρείττονας ἐπιτυχίας οἱ κατασκευασταί, ὅταν ἀγνοῶσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποτιμῶσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν.

Παρὰ τούτους ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἀμυ-

δρῶς γνωρίζοντες ἢ καὶ ἀτελῶς τὴν ἐκκλ. μουσικὴν καὶ ἀρτιώτερόν πως τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀνέλαβον νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἁρμονίας τὰ ἐκκλησιαστικὰ μουσικὰ μέλη.

Ἀπὸ τὰ νεότροπα συστήματα ταῦτα, τὰ βραχύβια καὶ θνησιμαῖα, τῶν ψαλτῶν τῶν ἄνω κατηγοριῶν οὐδὲν ἄλλο προέκυψεν ἢ νὰ διαφθαρῇ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μέλους καὶ αὐτὸ τὸ μέλος. Ἀλλ' ἡ ἐκκλ. μουσικὴ μέγα κακὸν διατρέχει ἐπίσης καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες μετέρχονται τὸ ἱεροψαλτικὸν ἐπάγγελμα ἐρασιτεχνικῶς. Οἱ τοιοῦτοι αὐτοσχέδιοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ψάλται, παντελῶς ἀκατάρτιστοι μουσικῶς ὄντες, ψάλλουσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια κατὰ τρόπον ὅστις νὰ τρέπη εἰς φυγὴν καὶ τοὺς πλέον θρήσκους τῶν ἐκκλησιαζομένων. Βεβαίως ἐκ τῶν τοιούτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἐκκλ. ᾄσματος ὅχι μόνον δὲν ὠφελεῖται ἡ μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ζημιοῦται : δυσφημίζεται, ἐξευτελίζεται, διαπομπεύεται, γελοιοποιεῖται.

Αὕτῃ εἶναι ἡ θέσις τῆς ἐκκλ. μουσικῆς ἐκτὸς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, θέσις ὅχι εὐχάριστος. Τοσαύτῃ δὲ γενικῶς εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς μουσικῆς σύγχυσις, ἣτις ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς ψάλταις, ὥστε κατήντησεν οὔτε πλέον οὔτε ἔλαττον τὰ αὐτὰ ἐκκλ. μουσικὰ μέλη νὰ ἀκούωνται ψαλλόμενα διαφοροτρόπως παρ' ἐκάστου ψάλτου τῶν ἐνοριακῶν ναῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρὸ πεντηκονταετίας δὲν συνέβαινε. Τὰ δὲ αἷτια τὰ δημιουργήσαντα τὸν κυκεῶνα τοῦτον παρὰ τοῖς παρ' ἡμῖν μουσικοῖς εἶναι ἡ ἀπομάκρυνσις, ὅπως εἴπομεν, τῶν ψαλτῶν ἀπ' ἀλλήλων, χρονολογουμένη ἀπὸ τῶν διδασκάλων αὐτῶν. Ὅταν τὸ ὕδωρ δὲν ἀπορρῇ ἀμέσως ἐκ τῆς πηγῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ διέρχεται διὰ διαφόρων σωλήνων κατεστραμμένων καὶ ὅχι σπανίως ἀκαθάρτων, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀμφιβολία, ὅτι τοῦτο δὲν θὰ εἶναι διαυγὲς καὶ καθαρὸν, ὅταν θὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμόν του. Τὸ κατάντημα τῆς μουσικῆς, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζουν οἱ ψάλται, εἶναι μὲν λυπηρόν, ἀλλ' εἶναι γεγονός.

Αἱ δὲ πρὸς αὐτοὺς τάσεις καὶ προσπάθειαι αὐτῶν νὰ ἐπιτύχωσι κάτι καλὺτερον διὰ τὴν μουσικὴν ἀπὸ ὅ,τι ἔμαθον, ἀποδεικνύουσιν ὅτι εὐρίσκονται ἐν μεγάλῃ ἀγνοίᾳ τῆς ἑκκλ. μουσικῆς. Ἡ δὲ ἀγνοία αὕτη γεννᾷ τὸν πόθον ὅπως ἀναπτύξωσι καὶ τελειοποιήσωσι τὴν μουσικὴν ὅπως ἕκαστος φαντάζεται. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τῆς τοιοῦτοτρόπου καλλιιεργίας τῆς μουσικῆς, δημιουργεῖται ὁ κίνδυνος νὰ ἐκλείψῃ ἐντελὼς ἡ ἑκκλ. μουσική. Ἐντεῦθεν προκύπτει κακὸν ὅπερ μέλλει νὰ εἶναι ἐντὸς ὀλίγου ἀνεπανόρθωτον. Ἡ ἑκκλ. μουσική κινδυνεύει παρὰ τοῖς συγχρόνοις ψάλταις νὰ λησμονηθῇ, νὰ διαφθαρῇ τελείως, νὰ σβύσῃ εἰς τὸ παντελές.

Διότι παρὰ τὴν κακὴν ἐξυπηρέτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν ψαλτῶν, ἔχει σοβαρὸν ἀντίπαλον τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ἣτις ὑπονομεύουσα ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὸ μέρος αὐτῆς καιροφυλακεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ καὶ ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις ναοῖς, ὅπως τοῦτο ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενείᾳ.

Ἀπέναντι τῆς διαφοροτρόπου ἐκτελέσεως τῆς ἑκκλησι. μουσικῆς ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν σημερινῶν ψαλτῶν καὶ ἀπέναντι τῆς τάσεως τῆς εἰσβολῆς εἰς τοὺς ναοὺς ἡμῶν τῆς εὐρωπ. μουσικῆς, ὁρθοῦται μόνον ἡ κατὰ τὸ ὕφος τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας μουσική ἐκτέλεσις καὶ γραφὴ τῆς μουσικῆς τῶν πατρ. ψαλτῶν, ὡς καὶ τῆς μερίδος ἐκείνων τῶν δοκίμων ψαλτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν πρώτων μετὰ φανατικότητος ἐξακολουθοῦσι τὴν πατροπαράδοτον ἐκτέλεσιν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς. Τὴν σήμερον ἄρα ἡ ἑκκλ. μουσική ἀντιπαλαίει πρὸς πολλοὺς ἐχθρούς. Ὁ ἀγὼν εἶναι ἄνισος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος διεξάγεται νικηφόρος χάρις εἰς τοὺς γενναίους αὐτῆς τούτους ἀγωνιστὰς καὶ συνεχιστὰς τῆς ἀρχαιοτέρας παραδόσεως. Δὲν δύναται ὅμως κανεὶς νὰ προΐδῃ ὁποῖον θὰ εἶνε τὸ τέλος αὐτοῦ. Τὸ τέλος ἐξαεῖται κατὰ πολὺ ἐκ τῶν μέσων ἅτινα δέον νὰ ληφθῶσι πρὸς διάσωσιν τῆς ἑκκλ. μουσικῆς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

III

Ἡ Ἑκκλ. μουσικὴ ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἡ Ἑκκλ. ἡμῶν μουσικὴ ἔχει ἀνάγκην ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ μελέτης. Διότι αὕτη δὲν ἐμελετήθη ἀκόμη ὅσον ἔπρεπε. Δέον νὰ διατυπωθῶσι κατ' ἐπιστημονικὴν μέθοδον τὰ ἀφορῶντα εἰς αὐτὴν ἐπὶ μέρους ζητήματα. Πρέπει ἡ θεωρία καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς μουσικῆς νὰ ἐξασφαλισθῶσι γραπτῶς καὶ δεόντως. Τοῦτο εἶναι ἀπαιτήσις αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς μουσικῆς ἡμῶν. Ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ γραφικοῦ τῆς μουσικῆς συστήματος, ὅπερ καὶ σήμερον ἰσχύει, παρῆλθον ἔκτοτε ἑκατὸν ἔτη. Τότε ἐγένετο τὸ πρῶτον βῆμα: ἐσυστηματοποιήθη τὸ μουσικὸν ἀλφάβητον πρὸς ἀνάγνωσιν τοῦ μουσικοῦ μέλους. Καὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἦτο μέγα ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς μουσικῆς γραφῆς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἑκατονταετίας παρετηρήθησαν ἑλλείψεις ὥς πρὸς τὴν γραφὴν καὶ ὥς πρὸς τὴν παράστασιν δι' αὐτῆς τοῦ μουσικοῦ μέλους. Ἐπίσης εὐρέθησαν μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μουσικοῦ μέλους τὰ θεωρητικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγράμματα. Ἐκ τούτων δὲ προέκυψεν ἡ τάσις οἱ κατόπιν μουσικοδιδάσκαλοι νὰ συμπληρώσωσι τὸ ἔργον τῶν εἰσηγητῶν τοῦ νέου συστήματος, καθ' ὃ καὶ αὐθις ἡ ὀρθὴ ἐκτέλεσις τοῦ μουσικοῦ μέλους παρέμεινε νὰ ἔχῃ ὥς μόνον κριτήριον τῆς διδασκαλίας τὴν φωνητικὴν παράδοσιν. Πρέπει νὰ γίνῃ καὶ τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον βῆμα πρὸς τελείαν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ὁπότε δὲν θὰ διατρέχῃ αὕτη τὸν φόβον τῆς λήθης.

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν οἱ καιροὶ ἦσαν εὐνοϊκοὶ διὰ μίαν τοιαύτην ἐργασίαν, νὰ ἐσχηματίζετο ἰδιαίτερα μουσικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξ ἐπιστημόνων μουσικῶν καὶ διακεκριμένων μουσικολόγων καὶ ἐκ πάντων τῶν κεκτημένων ἀναμφισβητήτως τὰ πρὸς τοῦτο προσόντα μὲ τὸ ἐξῆς πρόγραμμα:

1ον. Νὰ ἐργασθῇ αὕτη κριτικῶς ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκ-

κλησιαστικῶν μουσικῶν μελῶν· νὰ περικοπῶσι μὲν ἐκ τῶν μουσικῶν συλλογῶν ὅσα τυχὸν συνεσώρευσαν ἡ ἀμάθεια, ἡ φιλοδοξία, ἡ ἀκαλαισθησία καὶ οἱ κάτω χρόνοι πολλὰ καὶ μὴ συμβιβάζόμενα πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν ἐκκλ. σεμνοπρέπειαν μέλη, νὰ ἐναπολειφθῶσι δὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ ἄριστα διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ σοβαρότητα αὐτῶν ἐκκλ. ᾠσματα καὶ τροπάρια.

2ον. Νὰ προβῇ εἰς τὴν διαρρυθμίσιν τοῦ μουσικοῦ μέλους, ἐὰν παρουσιασθῇ ἀνάγκη τοιαύτη, καὶ βελτίωσιν αὐτοῦ διὰ μουσικοῦ τύπου ἀναλόγου πρὸς τὰς σημερινὰς ἐπιστημονικὰς προόδους.

3ον. Νὰ τελειοποιήσῃ τὴν ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικὴν παρασημαντικὴν ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ διερρυθμισμένου μέλους.

4ον. Νὰ προβῇ εἰς ἔκδοσιν τῶν διερρυθμισμένων ψαλτέων μελῶν εἰς μουσικὰ βιβλία, ἐξ ὧν καὶ μόνον νὰ ψάλλωσιν οἱ ψάλται τὴν ἐκκλ. ᾠματοδίαν; ἵνα οὕτω σχηματισθῇ μία ὁμοίομορφος ψαλμωδία δι' ἅπαντας τοὺς χριστιανικοὺς ὁρθοδόξους ἡμῶν ναοὺς.

5ον. Νὰ προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν θεωρητικοῦ συγγράμματος ἀνταποκρινομένου καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὴν ἐπιστήμην.

6ον. Ἔργον δ' ἐπίσης τῆς ἐν λόγῳ μουσικῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ἦτο ἡ συγγραφὴ πραγματικῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλ. μουσικῆς, ἡ σύνταξις ἱστορίας τοῦ ἐκκλ. μουσικοῦ μέλους, ὥς καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ γραφικοῦ συστήματος ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐν γένει μουσικῇ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρις ἡμῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον, καὶ ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τοῦ μυχίου πόθου μου νὰ ἴδω ἐξασφαλιζομένην εἰς τὸ διηνεκές τὴν ἡμετέραν ἐκκλ. μουσικὴν.

Τὰ προχειρότερα δὲ μέσα, ἅτινα πρὸς τὸ παρὸν εἶναι δυνατὸν νὰ διατεθῶσιν ἵνα ἡ μουσικὴ ἡμῶν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι διατηρήσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς, εἶναι τὰ ἑξῆς :

1ον Ἐν πρώτοις δεόν νὰ μὴ σβύσῃ ἐν τῇ ἐστίᾳ αὐτοῦ τὸ πῦρ τῆς μουσικῆς. Οἱ πατριαρχικοὶ ψάλται στοιχοῦντες τοῖς προκατόχοις αὐτῶν ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ἀγῶνα. Εὐτυχῶς, ὅτι ὁ νῦν πρωτοψάλτης εἶναι ὁ φορεὺς τῆς μουσικῆς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, ὅπως ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ ὁ συνεχιστὴς τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ἐκκλ. μουσικοῦ μέλους κατὰ τὸ πατροπαράδοτον πατριαρχικὸν ὕψος. Πρέπει οὗτος νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀκόμη, ἐνόσφ ζῇ, καταλλήλως πρὸς ὄφελος τῆς μουσικῆς μας. Πρέπει νὰ γίνεταί χειραγωγὸς τῶν νεωτέρων ψαλτῶν, οὕτως ὥστε νὰ κληροδοτήσῃ τὸ ὑλικὸν ὅλον ὅπερ κατέχει καὶ εἰς διαδόχους ἀξίους. Ὅθεν εἶναι πρέπον οἱ πατριαρχικοὶ μουσικοὶ χοροὶ νὰ καταρτίζωνται διὰ προσώπων καταλλήλων, ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως, φωνητικοῦ ὄργάνου καὶ μαθήσεως μουσικῆς, ἅτινα ἐκπαιδευόμενα ἐν τῷ περιβάλλοντι τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ θὰ εἶναι εἰς θέσιν λόγῳ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτῶν φωνητικοῦ ὄργάνου καὶ τῆς μαθήσεώς των νὰ διατηρήσωσι τὴν μουσικὴν καὶ νὰ τὴν κληροδοτήσωσι καὶ ταῦτα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ δ' ἐκλογή τῶν προσώπων πρὸς καταρτισμὸν τῶν χορῶν ἀνήκει τῷ ἐκάστοτε πρωτοψάλτῃ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὄντι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ τοὺς διακρινομένους ψάλτας διὰ τὰ μουσικὰ προσόντα.

2ον Ἡ ἴδρυσις κατὰ δεύτερον λόγον μουσικῆς σχολῆς πατριαρχικῆς τὰ μάλιστα θέλει ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἄνω σκοπόν, ἀρκεῖ ἢ διδασκαλαία τῆς μουσικῆς νὰ γίνεταί παρὰ τῶν πατριαρχικῶν ψαλτῶν μόνον, ὅπως συνέβαινε τοῦτο εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους, καὶ τοῦτο διὰ νὰ διαδοθῇ καὶ ἐπικρατήσῃ τὸ ὁμοιομόρφως ψάλλειν.

3ον Ἡ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ δεόν νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύι προγενεστέρας πατριαρχικᾶς καὶ πρωτοσυγκελλικᾶς ἐγκυκλίους σχετικὰς μὲ τοὺς ψάλτας καὶ τὰ ψαλτέα μαθήματα.

4ον Νὰ ἐπανέλθῃ ἡ ἀρίστη ἐκείνη συνήθεια καθ' ἣν δις τῆς ἐβδομάδος συνήρχοντο εἰς τὰ Πατριαρχεῖα πάντες

τῶν ναῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς οἱ ψάλλται καὶ ἐκεῖ ἔψαλλον ἀπὸ κοινοῦ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὰ ἐκκλ. μαθήματα τῆς ἀμέσως ἐρχομένης Κυριακῆς ἢ ἑορτῆς. Καὶ τοῦτο ἐπίσης πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ ὁμοιοτρόπως ψάλλειν.

Ἦν ἡ ἐκκλ. μουσικὴ φυσικοὺς πάντοτε προστάτας καὶ ὑποστηρικτὰς ἔσχεν αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ πατριαρχαὶ, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλων ἐν γένει τῶν βαθμῶν οἱ κληρικοὶ ἦσαν γινώσται τῆς ἐκκλ. μουσικῆς καὶ ἀπετέλουν τὰ κυριώτερα τῆς μουσικῆς στηρίγματα. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς τούτους βαθμούς οὗς στηρίζει ἡ ἐκκλ. μουσικὴ καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ζωὴν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι οἱ μέλλοντες τῆς Ἐκκλησίας ἀξιωματικοὶ πρέπει ἐν τῇ Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ νὰ διδάσκωνται τὴν μουσικὴν ὑπὸ τῶν πατριαρχικῶν ψαλτῶν, ἵνα διδασκόμενοι τὴν προᾶξιν τῆς μουσικῆς κατὰ τὸ πατριαρχικὸν ὕφος, δύνανται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτῶν διακονίᾳ νὰ διακρίνωσι τὴν ἐκκλ. μουσικὴν τῶν ξένων μουσικῶν τάσεων, καὶ ἵνα ὑπερασπίζωνται πάντοτε τὸν θησαυρὸν τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας καὶ

Ἦν Νὰ συστηθῇ πατριαρχικῶς τοῖς τε ἀρχιερατικῶς καὶ ἱερατικῶς Προϊσταμένοις τῶν διαφορῶν ἐνοριῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅπως μὴ ἐπιτρέπωσι τῷ τυχόντι ψάλτῃ νὰ ψάλλῃ ἴδια μαθήματα καὶ κατὰ βούλησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ συνιστῶσι ταῖς ὑπ' αὐτοὺς ψάλλταις νὰ ψάλλωσι τὰ καθιερωμένα μουσικὰ μέλη καὶ πάντοτε ἀπὸ μουσικὰς διφθέρας.

Αὕτῃ εἶναι, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἡ ἐκκλ. ἡμῶν μουσικὴ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν αὐτῆς. Τὸ δὲ μέλλον αὐτῆς ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῶν μέτρων ἅτινα θὰ θελήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς νὰ λάβῃ ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης, στοιχοῦσα τοῖς παραδείγμασι τῶν ἀειμνήστων Αὐτῆς προκατόχων. Ἡ τιμὴ τῆς περαιτέρω καὶ μελλοντικῆς αὐτῆς ἐξυπηρε-

τήσεως ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ ναῷ θὰ ἀνήκη εἰς τὴν Παναγιότητά Της, ἐὰν θέλει υἱοθετήσῃ τὸ ζήτημα τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῆς. Ἡ ἱστορία δὲν θέλει παρασιωπήσῃ τὸ πρᾶγμα. Εὐγνωμόνως δὲ πάντοτε θὰ ἀναφέρῃ καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἐκκλ. μουσικῆς μέριμναν Φωτίου τοῦ Β'.

Πεποιθὼς, ὅτι ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τοῦ πρώτου ἔτους τῆς πατριαρχείας τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος παρέχω Αὐτῇ τὴν ἐλαχίστην ταύτην συνδρομὴν εἰς ἔνδειξιν βαθείας ἐκτιμήσεως τοῦ ἔργου Αὐτῆς, ὑποβάλλω τὰ σέβη μου ἐπὶ τῷ εὐφροσύνῳ γεγονότι δεόμενος τῷ Παναγὰθῳ Θεῷ ὅπως χαρίζῃ Αὐτὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸς εὐόδωσιν τῶν ἀνειλημμένων πατριαρχικῶν καθηκόντων.

Ἐπὶ τούτοις κατασπαζόμενος πανευλαβῶς τὴν Παναγίαν δεξιὰν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος διατελῶ

μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Ἐν Φαναρίῳ, τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1930

τέκνον πειθήνιον

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

διδάσκαλος τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας

καθηγητὴς ἐν τῷ Ζωγραφεῖῳ, Ἑλληνογαλλικῷ Λυκείῳ Πέραν

καὶ ἐν τῷ ἐν Φαναρίῳ Ἰωακείμειῳ Παρθεναγωγείῳ

καὶ πρῶην Α' δομέστικος τῆς Μεγάλης

τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

